

Pamätáte si ešte?

Ako pracovať s orálnou históriou
a jej transformácia do umeleckého
literárneho a audiovizuálneho diela

POPULÁRNO-ODBORNÁ PRÍRUČKA

www.bratislavskykraj.sk

Projekt „Pamätáte si ešte?“ je jedným z ťažiskových projektov, vyplývajúcich z koncepcie vzdelávania Oddelenia kultúry Úradu BSK, ktorá vznikla v roku 2022. Mapuje výročné historické udalosti a ich vplyv na život jednotlivcov metódou orálnej histórie.

Bratislavský samosprávny kraj (BSK) vyhlásil v apríli 2023 umelecko-vzdelávaciu súťaž pre stredné školy a osemročné gymnáziá na území Bratislavského kraja. Oddelenie kultúry Úradu BSK zapojilo do súťaže aj odborníkov a umelcov z literárnej a audiovizuálnej oblasti, zaoberajúcich sa orálnou históriou.

V uvedenej príručke ponúkame názory, postupy a spracovanie orálnej histórie troch autoriek. Odznali na aprílovom seminári 2023. Veríme, že príspevky sa stanú vyhľadávanou pomôckou pre všetkých, ktorí sa zapojili alebo sa plánujú zapojiť do projektu.

Mladým bádateľom a umelcom aj bádatelkám a umelkyniam prajeme veľa tvorivých myšlienok pri realizácii orálnej histórie. Najmä zaujímavých a podnetných rozprávačov (narátorov) a mnoho invenčných nápadov pri spracovávaní príbehov do literárnych a audiovizuálnych diel.

Neváhajte a zapojte sa do súťaže! Zachovávajte spolu s nami historickú pamäť na území Bratislavského samosprávneho kraja.

Autorky projektu:

doc. Mgr. art. Svetlana Waradzinová

PhDr. Beáta Husová

Oddelenie kultúry Úradu BSK

PhDr. Anna Bocková, PhD., Katedra histórie, Pedagogická fakulta
Univerzity Komenského, Bratislava
Orálna história, teória a prax v školskom prostredí

prof. Ingrid Mayerová, ArtD., Vedúca ateliéru dokumentárnej
tvorby, Vysoká škola múzických umení, Bratislava
Oral history – zachytenie života okolo nás

PhDr. Adelaida Mezeiová, stredoškolská učiteľka, výkonná
redaktorka časopisu Slovenská literatúra, Ústav slovenskej
literatúry SAV, v. v. i. v Bratislave
Príbeh v oral history

Orálna história, teória a prax v školskom prostredí

PhDr. Anna Bocková, PhD.

Účel ústne podávanej histórie – „oral history“

Pri rekonštruovaní moderných dejín spoločnosti si svoje miesto vydobyla už aj ústne podávaná história. Čoraz viac si uvedomujeme potenciálny prínos rozhovorov s ľuďmi, ktorí priamo zažili konkrétne historické udalosti. Vhodne kladenými otázkami môžeme zisťovať, čo konkrétne bežní ľudia prežili, ako chápali udalosti, ako aj dnes chápu to, čo sa stalo a v čom vidia príčiny historických zmien. Postupným spisovaním výpovedí priamych svedkov a ich príbehmi vytvárame komplexnejší pohľad na historické udalosti.

Ústne podávaná história sa zvyčajne používa na dva účely:

- na rekonštrukciu minulosti, napr. zisťovaním, ako sa cítil človek v danej dobe, ako rozumel riešeným problémom a pod.,
- na porozumenie tomu, ako ľudia – očití svedkovia doby – interpretujú minulosť a konkrétne udalosti. Snahou je zistiť, čo ľudia robili, videli, čo sa im prihodilo, čo si v danom čase mysleli, čo cítili a či verili v to, čo konali. Tiež je dôležité, ako vnímali to, čo robili iní ľudia, a aký majú dnes na všetko názor.

To, čo sa dostane do historického záznamu, vo veľkej miere závisí od toho, ako klademe otázky, akým otázkam sa vyhýbame a aké preferujeme. Záleží aj na tom, aký

máme osobný vzťah k človeku, s ktorým vedieme rozhovor, a aj na konečnej úprave rozhovoru ešte pred jeho zverejnením.

Príprava študenta na vedenie rozhovoru

Študentom sa odporúča, aby sa vopred zamysleli nad otázkami, ktoré chcú položiť (či je otázka formulovaná tak, aby smerovala k podstatným informáciám, či a ako sa dá overiť pravdivosť jednotlivých odpovedí a ako pri tom môžu pomôcť kontrolné, resp. doplňujúce otázky a pod.). Upozorňujeme aj na problémy, ktoré súvisia s tým, že opýtaní si nie všetko dobre pamätajú, niečo vytesňujú alebo príliš zdôrazňujú na úkor iných skutočností, prípadne uvádzajú nepresnosti, chyby.

Opýtaní sa snažia emotívne vyrozprávať vlastný príbeh. Pri niektorých odpovediach môžu byť rozjarení, ale aj zdržanliví alebo sa dá vycítiť, že im je otázka nepríjemná.

Aké otázky klásť?

Nesprávne kladené otázky sú také, pri ktorých narátorovi nie je jasné, na čo má odpovedať, resp. k čomu sa má vyjadriť. Ak je vypovedaných viacero otázok za sebou – má odpovedať na prvú, prostrednú alebo poslednú otázku zo súboru viet? Aj nejasne položené otázky prinášajú nejasné údaje a následne máťúce analýzy. Ďalej je dôležité vyhýbať sa otázkam, na ktoré narátor odpovie buď áno, alebo nie. Keď však položíme otvorené otázky začínajúce

sa slovami – „Ako ...“, „Prečo...“, „Akým spôsobom...“ – nemôže narátor odpovedať len áno alebo nie.

Študenti by nemali klásť ani tendenčné otázky typu: „To vás muselo nahnevať...“ či používať vlastné komentáre k vypovedaným informáciám a pod.

Správne položená otázka je teda taká, ktorá narátora vyprovokuje k vyjadreniu názoru a postoja na vecnú problematiku, resp. udalosť.

Niekoľko námetov/príkladov otázok:

Ako po udalostiach zmenil váš domáci život?

Aké zmeny ste pocítili (zažili) vo svojom pracovnom živote, resp. zamestnaní?

Ako sa zmenili pracovné podmienky?

Ktoré zmeny v oblasti kultúry a spoločenského života by ste uviedli po daných historických udalostiach?

Ako ovplyvnili politické zmeny život ľudí vo vašom okolí?

Zmenili sa vaše postoje k prežitým udalostiam s odstupom času?

Čo si teraz myslíte o prínose politicko-spoločenských zmien?

Ako (uvedená) kľúčová udalosť ovplyvnila váš životný štýl?

Študenti môžu prostredníctvom metódy „oral history“ a vhodným kladením hlavných a podporných otázok zisťovať, aké bolo priame prežívanie udalostí.

Odporúčané postupy

- Študenti by mali ešte pred začiatkom projektu preštudovať dostupné materiály k danej politicko-spoločenskej udalosti (podľa tém súťaže) a preštudovať súvis-

losti v danej tematike;

- Vopred si položiť otázku, čo mohli pravdepodobne opýtaní/narátori vo svojom živote prežiť;
- Premyslieť si, aké sú možnosti overenia pravdivosti zozbieraného materiálu; význam majú aj kontrolné otázky, ktorými si overia tvrdenia. Doplňujúce otázky môžu byť v tomto smere veľmi účinné;
- Premyslieť si, ako sa bude realizovať bádanie, ako osloviť očitého svedka udalosti/narátora/opýtaného;
- Ako sa budú prezentovať výsledky bádania;
- Vypočít si aj niekoľko príkladov, čo ľudia hovoria o danej udalosti;
- Študent by si mal pripraviť 3 – 5 kľúčových (tézových) otázok – ako základ pre rozhovor, resp. pre ďalšie usmernenie, ktorú otázku má položiť, ktorú upraviť a pod. Každá tézová otázka by mala podnietiť vznik nových otázok;
- Je dôležité umožniť narátorovi hovoriť o tom, čo považuje za dôležité, pretože to umožňuje lepšiu interpretáciu rozhovoru;
- V prípade opakovaného rozprávania študent/opytovateľ môže spresňovať už získané údaje alebo sa vrátiť k vynechaným, nevysloveným názorom (prehľad o tom získa, keď si prehrá rozhovor a snaží sa ho analyzovať, pochopiť);
- O narátoroch si študent zaznamená: vek, región pôsobenia, zamestnanie, vzdelanie, spoločenské postavenie;
- Pri redakčnej úprave zaznamenaného rozhovoru – kontrole textu – by mal mať rozprávač umožnenú úpravu rozhovoru, ale najmä zle zaznamenané, nepochopené pojmy a miesta.

V histórii platí, že takmer každá historická

udalosť sa dá interpretovať rôznymi spôsobmi. Pri práci bádateľa nejde len o zhromažďovanie faktov, na základe ktorých sa utvoria závery. Fakty sa musia logicky vysvetliť a nejakým spôsobom aj spracovať. **Konečným výstupom v tomto kontexte súťaže je umelecké literárne a audiovizuálne spracovanie príbehu očitého svedka udalostí.**

Odporúča sa na začiatku bádania vypracovať prvú pracovnú verziu – preverenie konceptu, otázok a zmyslu (účelu) výskumu, ako aj využiteľný časový limit. Je vhodné skúšobne položiť niektoré otázky iným narátorom a overiť ich zrozumiteľnosť, logickosť a zmyselnosť. Treba si uvedomiť aj to, že získané informácie a materiál nie sú nikdy úplné, čo pre bádateľa vytvára ďalší priestor na nové otázky a interpretácie. Naučiť študentov chápať postupy a „úskalí“ bádateľskej práce je aj dôležitým cieľom školskej edukácie.

Citlivé témy

Vyhlásené témy patria medzi citlivé. Ich riešením sa študentom poskytuje priestor na kritické hodnotenie udalostí, materiálov, informácií a pochopenie faktu, pretože môžu byť podávané z rôznych uhlov pohľadu na tú istú udalosť (tzv. uplatnenie „multiperspektívy“ v historickom poznávaní). Pri širšej zbierke výpovedí má študent (viacerí študenti navzájom) šancu porovnávať spoločné a rozdielne črty výpovedí a interpretácií. Následne ich môžu porovnávať s interpretáciami, ktoré ponúkajú historici. Takáto skúsenosť býva často povzbudivá, keď študenti zistia, že sami objavujú. V tomto kontexte je vhodné upozorniť na niektoré stratégie edukácie:

- Dištančná – študenti sa učia pripúšťať

odlišnosť názorov aj rozdielne postoje k udalostiam;

- Kompenzačná – študenti by mali pochopiť, že často jednoznačné názory môžu vyplývať z neznalosti a je potrebné vedomosti doplniť a uvažovať nad inými názormi;
- Empatická – umožňuje študentovi vcítiť sa do pozície druhého a riešiť aj problematiku, ktorá mu je vzdialená, či už časovo, rodovo, alebo etnicky;
- Bádateľská – študent sa oboznamuje s problematikou, ktorú sa nemá iba naučiť, ale získavaním informácií aj metódou „oral history“ rozvíja svoje analytické a interpretačné zručnosti.

Odporúča sa, aby pedagóg nacvičil so študentmi a žiakmi výber základných okruhov tém a otázok k určitej historickej udalosti. Je dobré vopred sa pripraviť na úlohu opytovateľa a pred prvými skutočnými rozhovormi viesť skúšobný rozhovor. Analyzovať skúšobné nahrávky s cieľom zlepšenia výberu otázok a komunikačných postupov. Rozprávač je tiež upozornený, že rozhovor nebude zverejnený bez toho, aby mohol urobiť potrebné doplnky a potrebné úpravy. Musí súhlasiť s vykonaním záznamu.

Rozhovory s priamymi svedkami udalostí

Klasický historický výskum využíva písomné (objektívne) pramene, ktorých pôvodcom je od najstarších čias autor alebo inštitúcia, ktorá mala v čase vzniku zvyčajne určitú moc alebo potenciál. Jednotlivci a inštitúcie, ktorí nemali túto moc, stáli proti nej, zvyčajne vypadli z historických udalostí. Orálna história môže byť spôsob, ako zabrániť vzniku histórie, ktorá odráža iba postoje jednej skupiny na úkor druhej.

Orálna história umožňuje pozrieť sa na významné udalosti z nového uhla alebo môže pomôcť, ak písomné pramene neexistujú, prípadne nie sú veľmi dôveryhodné. Pre metódu orálnej histórie je dôležitý rozvoj technológií uchováajúci zvukový a obrazový záznam (kamera, gramofón, magnetofón, v súčasnosti PC, notebooky, smartfóny a digitálne diktafóny). Bez týchto výtvarných vedy a techniky by sa ťažko rozvinula orálna história v dnešnej mnohovrstvej a multidisciplinárnej podobe.

Zároveň historickú pamäť aj pamäť očitého svedka udalostí/narátora dotvárajú priestory – často architektonicky vzácné historické objekty: ulice, paláce, divadlá, školy a pod., ktoré sú významnými pamätnými miestami a vhodnou kulisou na spracovanie spomienok.

Záznam rozhovoru – nahrávanie, písomný záznam

Na začiatku každého záznamu opytovateľ zaznamenáva: nahrá informácie o názve projektu, mene rozprávača – narátora, svojom mene (teda opytovateľa), mieste (opis, kde sa nahráva, v akom prostredí atď.) a dátume rozhovoru. Odporúča sa záznam vypočuť a pokúsiť sa urobiť základný prepis rozhovoru v deň pohovoru. Mal by zachytiť aj charakteristické neverbálne prejavy rozprávača (smútok, radosť, nervozitu, neistotu, sebavedomie). Tiež je dobré zaznamenať pocity opytovateľa pri vlastnom rozhovore, týkajúce sa úprimnosti, otvorenosti, vedomých alebo nevedomých chýb rozprávača pri spomienke na historickú udalosť. Nahrávka je plnohodnotnou súčasťou rozhovoru a východiskovým bodom na spracovanie vlastnej záverečnej textovej časti.

Je namieste položiť si otázku, ako vytvoríť a podporiť záujem detí a mládeže o najnovšie dejiny, o dejiny, ktoré si pamätá generácia ich starých rodičov a rodičov. Ako vyprovokovať interakciu: čo sa dialo napr. v roku 1968, aký máš na to názor, starý otec, stará mama, ujo, teta, suseda, sused?

Projekt: Pamätáte si ešte?

Zámerom je cez najjednoduchšiu otázku dostať orálnu históriu do škôl a vyhlásiť súťaž s využitím metódy orálnej histórie. Je vhodné uplatniť interdisciplinárne prepojenie predmetov dejepis, slovenský jazyk a literatúra, občianska náuka, etická výchova a náboženstvo.

Študent zhromaždí autentické odpovede na vybrané témy, čo vedie k „živej a aktívnej forme“ získania pohľadu na historické medzníky. Zároveň využitím metódy obohatí už nadobudnuté historické fakty a môže si budovať určitý nadhľad. Z danej myšlienky vyplýva hlavný cieľ – podporiť deti a mládež, aby sa pýtali rôznych ľudí na rôznom stupni vzdelania a z rozmanitého sociálneho a spoločenského prostredia, s rozličnými politickými názormi, ale aj z rôznych regiónov, ako si pamätajú na dôležité historické udalosti. Čo pri nich cítili, ako im zmenili život a ako sa zmenil život v regióne pod vplyvom historickej udalosti. Vyrozprávaný životný príbeh je v podstate rekonštrukciou dejín z pohľadu rozprávača a jeho postavenia v ňom. Keďže ľudská pamäť je selektívna a jej interpretácia je ovplyvnená aj neskoršími skúsenosťami, rozhovor možno vnímať aj ako konštrukt, vytvorený interakciou narátora a opytovateľa. Získané údaje sú subjektívne, ale to neznamená, že nie sú významné pre dotvorenie určitej dejinnej

udalosti, etapy a pod. Iné dostupné historické zdroje možno v kombinácii použiť na uvedenie získaných informácií do presnejšieho historického kontextu a interpretácie.

Záver

Záverečné spracovanie príbehov je náročné vzhľadom na malé alebo takmer žiadne skúsenosti detí a mládeže s prepisom nahrávky, s výberom dôležitých momentov a faktov. Podstata rozprávania ostane uchovaná ako nahrávka, tzv. surový materiál. Spracovateľ, potenciálny autor budúceho diela, mu v rámci prepisu a tvorby dodá „dušu“. Výstupný materiál obsahne napätie deja, vyplývajúceho z rozprávania, a vyústí do zaujímavého príbehu.

Autenticita a citové zafarbenie rozprávateľného príbehu bude oživením historickej udalosti a učebníc.

Oral history – zachytenie života okolo nás

prof. Ingrid Mayerová, ArtD.

Úvod do témy

Žijeme v dobe „obratu k vizualite“, ktorá je charakteristická masovou cirkuláciou obrazov v rôznych modeloch a funkciách. Všeobecne zaužívané vizuálne skratky (emotikon, selfie, mém, klip atď.) sú vizuálnou reprezentáciou, ako sociálny hýbateľ procesov v spoločnosti, ako sebvýjadrenie a sebadefinovanie jednotlivca, ako identita. Obraz je vnímaný ako objekt moci, ako vyjadrenie sociálnych vzťahov či stavu v spoločnosti. Napríklad dúhová vlajka, preškrtnutý hákový kríž či kosák a kladivo sú všeobecne známe obrazy, zrozumiteľne interpretujúce pochopiteľné kontexty. Myšlienky kolujú vo svete vo vizuálnej podobe. (To, čo Dostojevskij opisoval na 40 stranách, dnes vyjadríme jedným smajlíkom.)

Film ako komunikácia

Teoretik filmu Bill Nichols v jednej zo svojich esejí píše o „záhadnej schopnosti dokumentárneho filmu zachytiť život taký, aký je“. Naozaj sa zdá, že **dokumentárny film** sa vzťahuje na realitu priamo, zatiaľ čo **hraný film** je vo svojej podstate štylizovaný a nereálny, vzdialený od reality. V prípade celovečerných filmov s historickou tematikou ovplyvňujú zobrazenie historické skutočnosti i umelecké zámery tvorcov hraného filmu (najmä scenáristu a režiséra). Hraný film obsahuje fiktívne prvky, keďže s ohľadom na divákov his-

tóriu podriaďuje zápletke a zosobňuje ju v dramatických postavách. Do hry vstupujú nielen kritériá estetické kritériá, ale aj marketing. Tento konflikt medzi hraným a dokumentárnym filmom bol diskutovaný predovšetkým v prvej polovici 20. storočia. S odstupom času sa hranice medzi „objektivitou“ dokumentárnych filmov a „subjektivitou“ hraných filmov už nejavia také jednoznačné. Jedným dychom totiž Bill Nichols upozorňuje, že aj dokumentárny film je odrazom autorovho zámeru, autorovej interpretácie. Spomeňme príklad nemeckej režisérky Leni Riefenstahlovej, ktorá nakrúcala propagandistické filmy pre Nemeckú ríšu a NSDAP, konkrétne jej známy film *Triumf vôle (1935)*. Dobové premeny vnímania tohto filmu pred 2. svetovou vojnou, počas vojny a po vojne sú charakteristickým zrkadlom toho-ktorého dobového kontextu. Dokumentárny film sa nás snaží presvedčiť, že pracuje s historickým faktom, skutočnosťou. Avšak rovnako ako v hranom filme aj tu sa história selektuje a sprostredkuje prostredníctvom jej interpretácie. Iným príkladom je nemý hraný film Sergeja Ejzenštejna *Križník Potemkin (1925)*, z ktorého zábery útoku na Zimný palác boli často v kinematografii použité ako reálne dokumentárne zábery z tejto historickej udalosti. Mladým filmovým divákom je dobre známa metóda **found footage**. Je to nový filmový formálny postup používaný pri nakrúcaní hraných filmov, pri ktorom je celé dielo alebo jeho podstatná časť prezentovaná tak, akoby išlo o surový,

práve objavený, podomácky nakrútený záznam. Na udalosti sa diváci pozerajú akoby cez kameru jednej alebo viacerých zúčastnených postáv, čo je sprevádzané ich komentármi mimo kamery v reálnom čase. Jedným z prvých filmov nakrútených touto metódou bol film *Záhada Blair Witch (1999)*. Stieranie hraníc medzi hraným a dokumentárnym filmom sa stáva bežnou kinematografickou realitou.

Oral history

Táto metóda historického výskumu sa realizuje prostredníctvom nahraných rozhovorov medzi autorom – anketárom a spomínajúcim protagonistom, ktorý má osobnú skúsenosť s historickými udalosťami. Ide o zachytenie neopakovateľnej ľudskej skúsenosti. Je to prirodzená metóda spontánneho rozhovoru, pri ktorej autor – anketár nechá záznamovú techniku (kamera, fotoaparát, telefón) zapnutú v jednej kompozícii, ideálne na statíve a zaznamenáva celý priebeh rozhovoru. Otázky má dopredu pripravené, spomínajúcu osobu môže vopred informovať, na čo sa bude pýtať, aby mala pripravené odpovede. V prípade, že autorovým zámerom je respondenta prekvapiť a zachytiť emóciu, nečakanú reakciu alebo spontánnu odpoveď, otázky mu dopredu neprezradí.

Výpoveď človeka vo filme je odrazom jedinečnosti protagonistu – respondenta, odráža neopakovateľnú reálnu atmosféru, zachytáva osobnosť konkrétneho človeka v istej atmosfére, duševnom rozpoložení s jeho svojiskými individuálnymi znakmi. Podstatné je, aby si autor uvedomil, že každá výpoveď je determinovaná jeho schopnosťou viesť rozhovor, položiť otázku,

vytvoriť atmosféru dôvery a porozumenia. To vyžaduje sústredenie a tvorivú invenciu v maximálnej miere. Ľudská reč vnáša do filmu autenticitu, neopakovateľnosť ľudského jedinca, jeho sociálne zaradenie, myslenie, názory. Za protagonistu rozpráva aj jeho prirodzené prostredie. Nakrúcať výpoveď na neutrálnom pozadí (stena, kulisa, stromy) znamená zovšeobecňovať význam výpovede. Nakrúcať v konkrétnom priestore, ktorý je pre človeka charakteristický (kuchyňa, izba), význam jeho slov skonkrétnuje.

Autor, ktorý sa rozhodne spracovať výsek historickej skutočnosti formou oral history, sa musí pripraviť na realizáciu.

Prvý krok: uvedenie do kontextu

Ešte pred tým, než sa začne s prípravou realizácie, je nevyhnutné osvetliť dobový kontext, pochopiť historické súvislosti. Urobiť si rešerš v učebnici, knižkách, na internete. Možno si pozrieť nejaký film o danej dobe. Autor musí byť pripravený a schopný diskutovať s vybraným respondentom.

Druhý krok: zoznámenie sa s respondentom

Na prvé stretnutie s respondentom treba mať pripravené 3 – 4 základné otázky, ktoré mu autor kladie. V priebehu rozhovoru sa, samozrejme, téma môže rozkošať. Je dôležité načúvať a byť otvorený. Je rozdiel medzi „počúvať“ a „načúvať“. Počúvanie je fyziologický proces, počúvame ušami. Načúvanie je proces psychologický. Načúvame srdcom. Otvorený a empatický dialóg je užitočný pre obe strany rozhovoru. Prvé stretnutie ešte netreba nakrúcať. Autor však musí byť vnímavý pozorovateľ a mal by sa zorientovať v respondentovom prirodzenom prostredí. Mal by si vybrať miesto,

kde bude odpovedajúci pohodlne a nerušene sedieť, a treba premyslieť a nájsť dobré miesto pre kameru, fotoaparát alebo mobil, kde bude postavený statív a odkiaľ bude snímanie technicky ideálne.

Tretí krok: hľadanie autorského filmárskeho prístupu

Po absolvovaní prvého rozhovoru s protagonistom a obhliadke jeho prostredia si autor premyslí spôsob nakrúcania, čas, kedy pôjde nakrúcať (po dohovore s respondentom), odhadne trvanie nakrúcania (v prípade študentskej práce max. pol hodiny plus jedna hodina na prípravu). Pripraví si a skontroluje záznamovú techniku (baterka, nabíjačka, statív...). Dôležitá je krátka literárna príprava. Tú tvoria všetky technické poznámky, otázky pre respondenta, no hlavne autorský zámer definovaný niekoľkými vetami: čo chcem nakrútiť a čo chcem svojim budúcim filmom povedať.

Je veľmi dobré, ak takýto krátky film/oral history nakrúcajú autori vo dvojiciach!

Dobre premyslená a pripravená tímová práca jednak obom autorom ponúka pocit možnosti dialógu a vzájomnej pomoci. Zároveň sú si mladí autori istejší, majú pocit spolupatričnosti a spoločnej skúsenosti. Na záver nakrúcania môžu autori dotočiť tzv. ilustračné zábery – fotografie, knižky, prostredie protagonistu, jeho ruky, tvár a pod. Toto by mali mať autori dopredu premyslené už v rámci literárnej prípravy rozhovoru.

Štvrtý krok: interpretácia

Po nakrútení rozhovoru s pamätníkom, ktorý pred kamerou prerozprával svoj príbeh, je **nevyhnutné nakrútený materiál**

zálohovať! Často sa stáva, že pri ďalšom spracovaní nakrúteného sa z technických príčin materiál stratí. Autori sa musia zoznámiť s nakrúteným rozhovorom. Nasleduje najmenej obľúbená časť práce filmových dokumentaristov, a to prácný no dôsledný prepis celého rozhovoru. Až vďaka písomnej verzii záznamu sa dá začať selektovať natočený materiál, t. j. vybrať najlepšie časti rozhovoru. Jadro samotného rozhovoru oral history by nemalo mať viac ako 10 minút. To znamená, že z nakrúteného materiálu autor vyberie asi pätinu. V jednoduchom, voľne dostupnom programe na strihanie tento materiál na seba poskladá (zostrihá). Kreativite mladých autorov by sa nemali klásť mantinely. Autor niektoré časti rozhovoru môže prekryť obrazovým ilustračným materiálom (napríklad fotografiami, respondentovými detailmi z prirodzeného prostredia, knižkami, detailmi jeho rúk, tváre a pod.) podľa toho, akú má ambíciu. Je možné pohrať sa s grafikou či animáciami. Ak má autor odvahy, môže svoj krátky film doplniť hudbou či ruchmi. Pozor však na autorské práva autorov hudby, nemôže sa len tak použiť akákoľvek hudba. Ideálne je pozrieť sa do tzv. hudobných bánk, ktoré sú bezplatne dostupné na internete.

Záver

Pre mladých ľudí, tinedžerov, je samozrejým vyjadrovacím prostriedkom obraz. Sú schopní zručne ovládať technológie a rýchlo vnímajú ich nové trendy. Je im blízke vyjadriť sa prostredníctvom videa (pohyblivého obrazu) či fotografie (zastavený obraz). Hovoríme o Generácii Z, ktorej príslušníci majú od útleho veku prístup k digitálnym technológiám. Ich sociálna citlivosť

je vyššia ako citlivosť ich predchodcov. Chápu problémy v súvislostiach a viac sa zaujímajú o históriu. Preto im ponúkame práve tento, pre nich prirodzený a zrozumiteľný jazyk na zachytenie témy rozhovorov s pamätníkmi traumatických udalostí našej histórie 20. storočia.

Velkú históriu vždy tvoria malé ľudské dejiny. Individuálne príbehy sprítomňujú radosť aj bolesť doby. Carlo Ginsburg, taliansky historik, nazval „mikrohistóriou“ malé individuálne dejiny ľudí, ktorí históriu netvoria, ale ju konkrétne prežívajú.

Dokumentárny film, teda aj oral history je vždy práca na sebe samom.

Príbeh v oral history

PhDr. Adelaida Mezeiová

Náš život je príbeh. Metóda oral history pomáha cez príbeh obnovovať spomienky, zážitky, obohacuje život. Prostredníctvom týchto príbehov a rozprávání objavujeme hodnoty, reflektujeme ich, budujeme postoje. Príbeh odpovedá na dôležité životné otázky. Príbeh hasí náš smäd po vedomostiach, poznatkoch. Pretože príbeh ukrýva krásu, ktorá priťahuje. Prostredníctvom neho rozvíjame svoje schopnosti vnímať a sústrediť sa na dôležité otázky života.

Pri literárnom spracovaní poznatkov získaných pomocou oral history primárne využijeme rozprávací slohový postup. Štylistické prostriedky usporadúvame do epického príbehu s rozprávačom a postavami. Aby bolo spracovanie zaujímavé a pútavé, do samotného príbehu vkladáme prvky lyriky – štylistické prostriedky ozvlášťujúce text a typické pre poéziu (epiteta, metafory, personifikácie, frazeologizmy ap.) –, ako aj drámy (dynamický dialóg postáv bez uvádzacích viet, príp. využijeme vnútornú kompozíciu drámy).

Pri štylizovaní a spracovaní zážitkov svedka môžeme využiť rôzne kompozičné postupy. Tým najjednoduchším je chronologický postup. Udalosti „prepisujeme“ tak, ako sa odohrali za sebou, uvedieme ich stručným predstavením doby, prostredia alebo protagonistu príbehu a následne sledujeme odvíjanie sa protagonistovho osudu. Pre zvýšenie dramatickosti môžeme vynechať úvodnú časť a začať rozprávať in medias res. Využijeme teda rozprávanie

„od stredu“, priamo pomenujeme udalosť a konflikt, v ktorom sa postava/svedok nachádza.

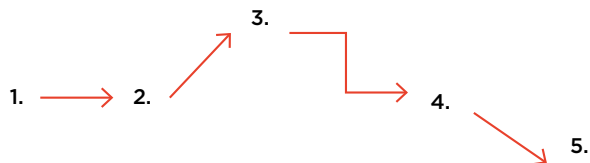
Iným spôsobom úpravy získaných informácií je retrospektívny postup. Pri takejto kompozícii začíname rozprávanie vyriešením konfliktu, príp. súčasnou situáciou svedka, a následne sa vrátíme na začiatok príbehu – predstavíme príčiny a podmienky udalosti, vlastnosti, úlohu a postavenie svedka v reprodukovanej udalosti. Postupným rozprávaním, podobne ako v chronologickom postupe, sa vrátíme do súčasnosti.

V oboch postupoch zachováваме vnútornú výstavbu príbehu – v jej päťčastovej schéme: **1. expozícia** (úvod); **2. kolízia** (zápleтка, konflikt); **3. kríza** (vyvrcholenie konfliktu); **4. peripetia** (obrat v rozprávaní); **5. katastrofa** (záver).

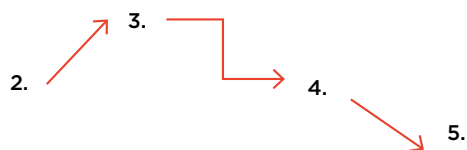
Schematicky môžeme zaznamenať kompozičné postupy nasledovne:

- a. Chronologický postup** 1 – 2 – 3 – 4 – 5
- b. Postup „In medias res“** 2 – 3 – 4 – 5
- c. Retrospektívny postup** 4 – 1 – 2 – 3 – 5

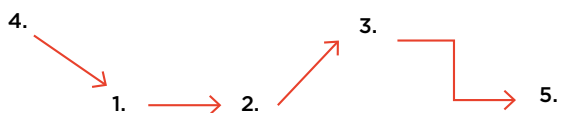
Chronologický postup

Postup In medias res

Retrospektívny postup

Špecifickosť príbehov oral history sa prejaví v použití štýlu. Aj keď ide o umelecké spracovanie, môžeme miešať hovorový a umelecký štýl, ozvláštniť príbeh o priamu reč, v ktorej zachováme originálnosť svedkovho jazykového prejavu alebo pretvoríme celý svedkov príbeh na vlastné originálne rozprávanie. Vybraným stylistickým prostriedkom prispôbime aj útvar. Najčastejšie sa využívajú reprodukcia, umelecké rozprávanie, list, denník a u mládeže čoraz viac populárny komiks.

Reprodukcia je jednoduché prerozprávanie príbehu niekoho iného. Nevyužívame v nej výrazne originálne prostriedky, kompozícia je chronologická, prejavy postáv sú minimálne, hlavnú úlohu má rozprávač (teda svedok). Pri tomto útvaru môže dôjsť k skresleniu historických udalostí, pretože sa tu výrazne môže prejavíť spomienkový optimizmus, neobjektívnosť svedkovho rozprávania, nepochopenie bazálnych udalostí či podmienok, za ktorých sa udalosť odohrala. Na druhej strane, reprodukcia

zachováva autenticitu svedkovho príbehu bez našich komentárov a vysvetlení. Rozprávanie je umeleckým spracovaním príbehu niekoho iného. Okrem samotného epického príbehu je využitý opis prostredia či charakteristika postáv, ktoré sa môžu prejavíť tak prostredníctvom priamej reči, ako aj vnútorného monológu. Ten dovoľuje využiť aj úvahové prvky na vysvetlenie príčin a okolností konania zúčastnených postáv.

Rozprávanie umožňuje variabilitu rozprávača. Priamy rozprávač (rozprávanie v 1. osobe singuláru) sa identifikuje so svedkom, osobne prežíva príbeh, je súčasťou dobových udalostí. Výraznejšie pôsobí na čitateľa. Personálny rozprávač využíva 3. osobu singuláru, ale je zameraný na hlavnú postavu udalostí – svedka. Udalosť vníma jeho optikou, komentuje ich z jeho pohľadu, ostatných protagonistov hodnotí cez jeho optiku. Autorský rozprávač využíva takisto 3. osobu singuláru, vysvetľuje a komentuje udalosti, konanie postáv cez vlastné postoje a skúsenosti. Pozná všetky

okolnosti deja, všetky vlastnosti postáv a je na ňom, čo čitateľovi prezradí. Je vševediaci a vševidiaci.

Dynamickosť rozprávania dosiahneme využívaním synonym, činným rodom sloviess, plnovýznamovými slovesami, „vtiahnutie“ čitateľa do príbehu môžeme dosiahnuť využitím historického prázentu (na pomenovanie minulých udalostí použijeme prítomný slovesný čas). Dramatickosť zvýšime aj použitím jednočlenných viet alebo krátkych jednoduchých viet. Naopak, statickosť a opisnosť spôsobia opisné tvary sloviess (trpné prázastia), pomocné slová (vlastne, a tak, keď som...), nepriama reč (týmto prostriedkom rozprávanie smeruje k reprodukcii) alebo dlhý úvod. Špecifickým druhom rozprávania je denník. Zachováva autenticitu rozprávania prostredníctvom 1. slovesnej osoby, zväzraňuje vnútorné prežívanie udalostí „hlavnou postavou“. Využíva chronologickosť udalosti a vníma ju svojou vnútornou optikou. Charakteristickým znakom je hovorovosť, vysvetľovanie a komentovanie udalostí. Výhodou tohto žánru je, že dokáže zachytiť dlhšie časové obdobie a lepšie vysvetliť podmienky, príčiny a dôsledky sledovanej udalosti.

Iným spôsobom spracovania, jednoduchším a rozsahom kratším, je list. V liste sa obraciame na konkrétneho adresáta. Jemu rozprávame príbeh. Štylizujeme sa do pozície svedka udalosti, čím príbeh získava na autenticke. Ako pisateľ listu však môžeme byť ktoroukoľvek postavou, ktorá udalosť zažila. Nemusíme sa zžiť len do postoja svedka, s ktorým sme robili interview. Prostredníctvom listu môžeme prerozprávať aj sprostredkované svedectvo. Adresát môže byť fiktívna osoba, ale aj historická postava,

ktorá v danej dobe žila. Svojou autoritou, vedomosťami či skúsenosťami nám môže pomôcť pochopiť prežitú udalosť, vysvetliť ich podmienenosť alebo riešenie. Ako pisateľ listu používame 1. osobu singuláru, výpoveď má výrazne subjektívny charakter. Využívame hovorovosť, ktorá môže podčiarknuť dynamickosť rozprávania.

Modernou a dnes veľmi obľúbenou formou rozprávania príbehu je komiks. Kombinuje obraz a slovo, poskytuje priestor na významovú skratku. Využíva hovorový štýl a širokú paletu zvukových citosloviess. Autor komiksu sa môže rozhodnúť pre dominanciu slova (obrázok je len doplnením významu slov), dominanciu obrazu (slová predstavujú zvukový efekt k vizuálu) alebo skombinuje obe zložky a slovo aj obraz budú mať rovnocenné postavenie. V súvislosti s postavami príbehu môžeme vytvoriť v udalosti postavu „supermana“/„superwoman“ aj postavu zloducha, čím dodáme získanému príbehu oral history originálnosť a príťažlivosť.

Príbeh teda poskytuje základ pre viaceré žánre a útvary. Ako povedal Hermann Hesse, „vlastný príbeh, príbeh jedného človeka – nie vymysleného, všeobecného, ideálneho alebo inak vyformovaného, je jedinečný. Príbeh každého človeka je dôležitý, večný, božský, a preto každý človek, kým nejaký žije a plní vôľu prírody, je úžasny a hoden akejkoľvek pozornosti.“ Zachovať príbeh každého jedinečného človeka je cieľom oral history.

Zdroje
www.creativosonline.org/sk/como-hacer-un-comic.html
Caltíková, Milada a kol.: *Nový slovenský jazyk pre SŠ I*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2017.
Hesse, Hermann: *Demian*. Bratislava: Petrus, 2018.
McCloud, Scott: *Ako rozumieme komiksu*. Preklad Dana Petrigáčová. Monokel, s. r. o., 2020.

Bratislavský samosprávny kraj
Sabinovská 16, P. O. BOX 106
820 05 Bratislava 25

e-mail: podatelna@region-bsk.sk
tel.: 02/4826 4111
www.bratislavskykraj.sk

 [@bratislavskykraj.sk](https://www.facebook.com/bratislavskykraj.sk)
 [bratislavsky_samospravny_kraj](https://www.instagram.com/bratislavsky_samospravny_kraj)
 [BratislavskyKraj](https://www.youtube.com/BratislavskyKraj)